

OOST-EUROPESE PIJPENMAKERIJEN: KAROL ZACHAR

door Ron de Haan

De eer valt Ron Mansveld ten deel, want hij was het die ons in 1992 via de PKN voor het eerst informeerde over de "Tsjecho-Slovaakse" pijpenmaker Karol Zachar. In de daarop volgende jaren is echter veel meer bekend geworden over diens fraaie producten.

In het eerste deel van dit artikel zal ik verder ingaan op het bedrijf van Karol Zachar, terwijl een tweede artikel gewijd zal zijn aan de overige pijpenmakers en hun producten.

Karol Zachar (1852-1925) stichtte in 1875, zoals zijn briefpapier vermeldt, zijn eenmansbedrijfje in Banská Stiavnica. Het bedrijf heeft bijna 100 jaar pijpen geproduceerd, waarvan de laatste jaren 1951 t/m 1958 (een tweede bron vermeldt vanaf 1954 t/m 1958) als een coöperatie, en sloot toen definitief zijn deuren. In de bloeiperiode 1880/1890 waren er 10 tot 12 medewerkers in dienst, terwijl tegen het einde toch nog altijd zo'n 5 à 6 er hun brood verdienden. Vele oorkonden en medailles vielen het bedrijf in de bloeiperiode op tentoonstellingen ten deel. Er is slechts één interieurfoto(5) van de fabriek bewaard gebleven (*afb. 16*).

Enkele jaren geleden heeft de Tsjechische televisie een uitzending gewijd aan Banská Stiavnica, waarin ook aandacht werd besteed aan de fabriek van Karol Zachar. De gerestaureerde fabriek is ondergebracht in het "Mijnen Museum". Een videoband hiervan is in mijn bezit. Het productieproces wordt in deze film op de voet gevolgd d.m.v. een keramiëkkunstenaar die enkele pijpen maakt, en duidelijk is dan te zien, dat de productie deels geautomatiseerd verliep.

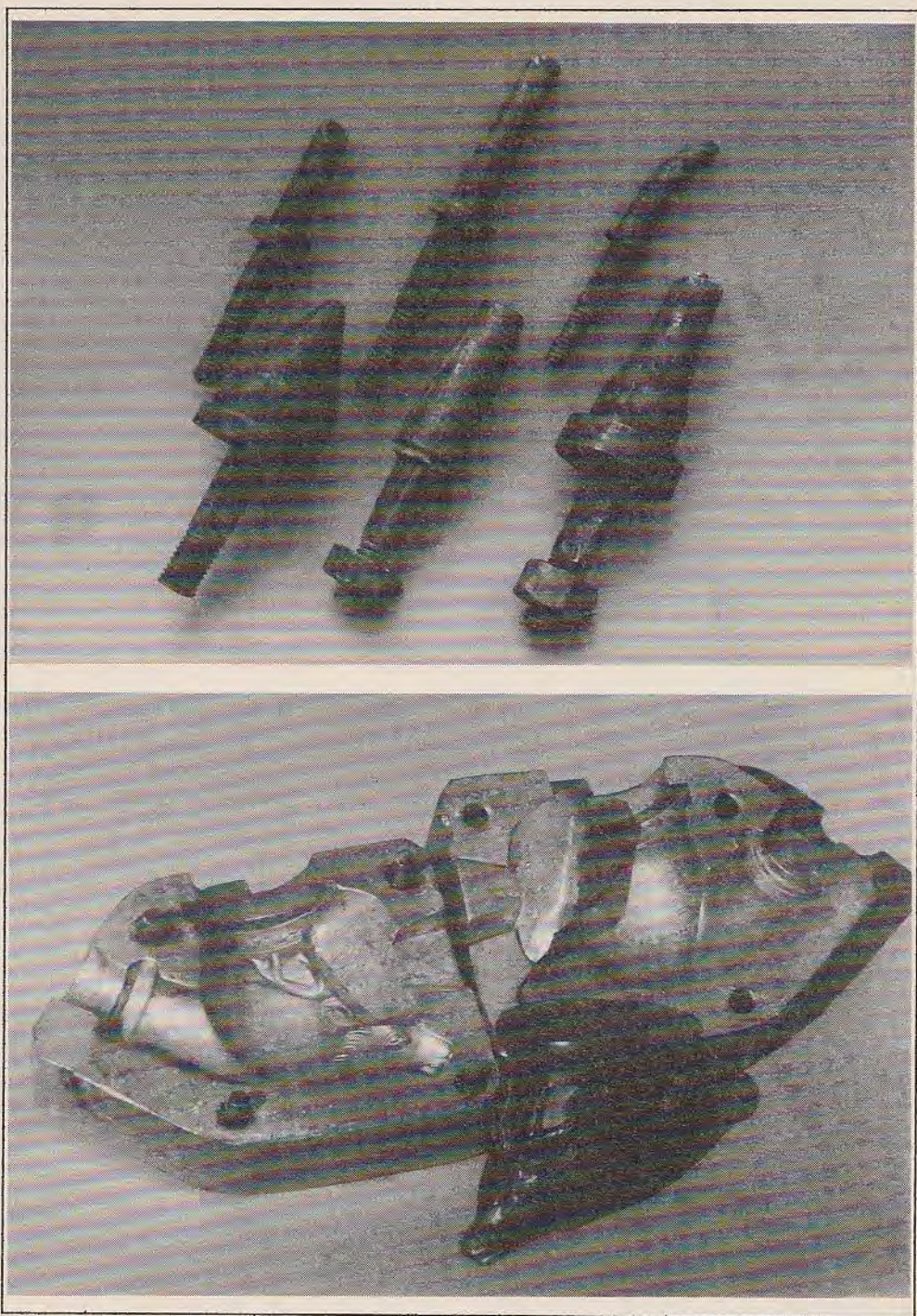
Een kenmerk van half-automatisering vindt men o.a. terug in de vorm van de verschillende stoppers. Deze hebben niet het gebruikelijke houten handvat, maar schroefdraad met een moer. Deze stoppers zijn natuurlijk verwisselbaar, omdat elke pijp zijn specifieke stoppers nodig had. De ketelstoppers zijn duidelijk te onderscheiden van de manchet-stoppers (*afb. 1*).

Door de overname van de totale collectie van Ron Mansveld en door vele aanwinsten uit het buitenland ben ik in het bezit gekomen van o.a. clichés, reclamemateriaal, briefpapier, gipsafdrukken, messing mallen, stoppers en gereedschappen voor het maken van de metalen deksels en busjes etc., waardoor ik nu een goed overzicht heb gekregen van Karol Zachar en zijn producten.

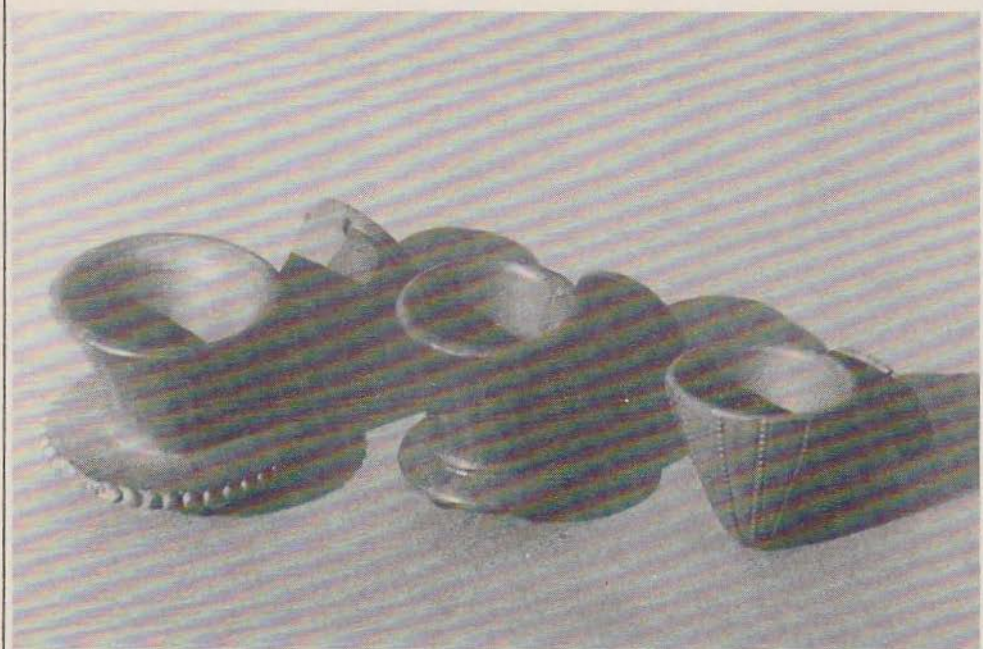
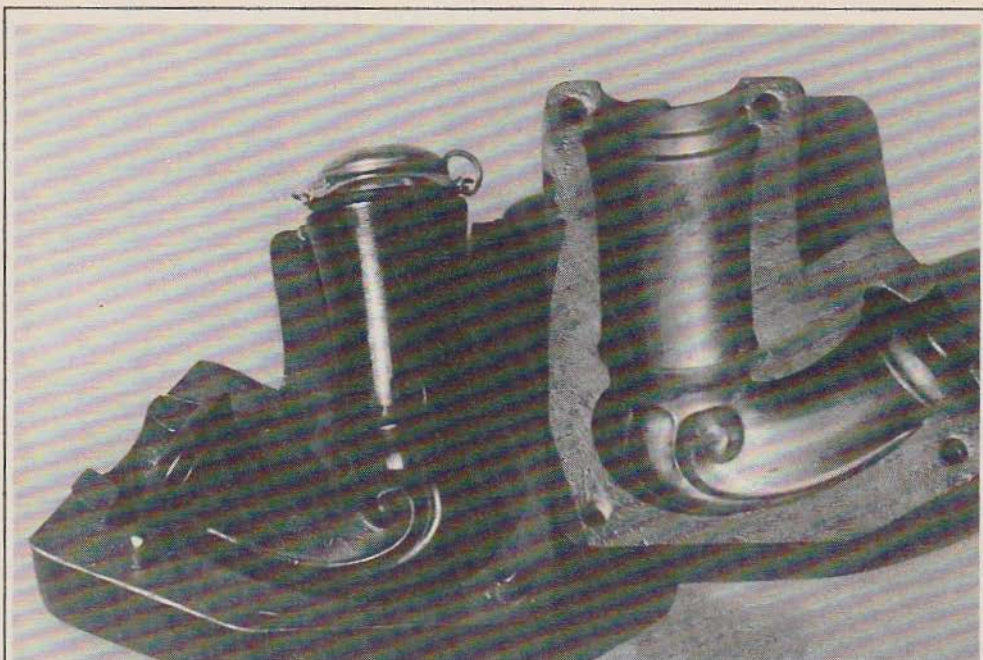
Uit de mallen blijkt de uitzonderlijke kwaliteit van zijn producten (*afb.2*). De driedelige mal van de hertenkop, overigens één van de zeldzamere Zachar-pijpen, is tezamen met het eindproduct afgebeeld.

Die kwaliteit blijkt ook uit een tweedelige mal met het eindproduct, dat afgemonteerd is met een vernikkelde, blikken deksel (*afb.3*).

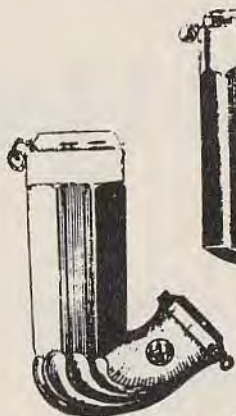
De centrale ligging van Banská Stiavnica, gelegen in het huidige Slowakije, zorgde er mede voor, dat Zachar zijn producten op verschillende markten kon en moest afstemmen. De afgebeelde pijp is duidelijk voor de Hon-

Afb. 1 en 2

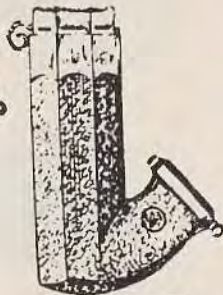
Afb. 3 en 5

Nr. 2. sz. Szögletes, sima
Eckig, glatt

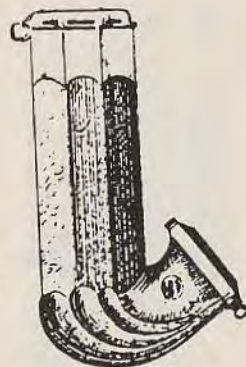
Nr. 10. sz. Csömölyös, sima
Rond, glatt

Nr. 3. sz. Szögletes, sima
Eckig, glatt

Hungária
Hungaria

Agri pipe
Kassara Pipe

Nr. 4. sz. Csömölyös, sima
Rond, glatt

Nr. 17. sz. Szögletes, sima
Eckig, klein

Nr. 6. sz. Csömölyös, rézmorral
Rond, mit Wappen

Nr. 1. sz. Szögletes, sima
Eckig, glatt

Nr. 1. sz. Szögletes, rézmorral
Eckig mit Wappen

Török pipák. Türkische Pfeifen.

Nr. 1. sz.
Gömbölyk, alma
Rond, glatt

Nr. 1. sz.
Gömbölyk, csimerezt
Rond, mit Wappen

Nr. 1 1/2 sz.
Sárgletes alma, nagyobb
Eckig glatt, grösser

Nr. 1 1/2 sz.
Sárgletes, csimerezt
Eckig, mit Wappen

Nr. 1 1/2 sz.
Gömbölyk, csimerezt
Rond, mit Wappen

Nr. 2. sz.

Nr. 3. sz.

Nr. 4. sz.

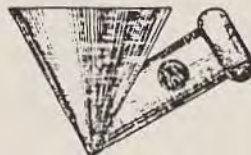
Nr. 5. sz.

Nr. 6. sz.

Nr. 7. sz.

Nr. 8. sz.

Nr. 9. sz.

gaars-Oosterijkse markt gemaakt.

De "lobben-pijpen" waren in die tijd veelvuldig in meerschuurm uitgevoerd, zodat het voor Zachar uiterst interessant was om een deel van de collectie hiervan af te leiden. In de catalogus is fraai het uitgebreide scala aan modellen te zien (afb.4 en 6 links).

Verder gooide hij hoge ogen op de Turkse markt, waarvan vele voorbeelden (afb.5 en 6 rechts) voorhanden zijn. Deze "tsjiboek"-pijpen werden ook, overigens in veel geringere mate, door West-Europese fabrieken als bijvoorbeeld Gambier en Fiolet gemaakt. Zelfs Goedewaagen heeft een fraai exemplaar in zijn collectie gehad, hier afgebeeld met catalogus no. 6 op de achtergrond (afb.7).

Omdat Zachar zoveel markten bediende, was het ook noodzakelijk om in meerdere talen zijn producten te merken en aan te prijzen in advertenties. In het artikel van Ron Mansveld(3) zien we hiervan al een fraai voorbeeld met de tekst in zowel het Slovaaks als het Hongaars(1).

<u>Slovaaks</u>	<u>Hongaars</u>	
<i>K. Zachar</i>	<i>Zachar K.</i>	<i>naam</i>
<i>Stiavnické</i>	<i>Selmeci</i>	<i>plaats</i>
<i>Hllinené Fajky</i>	<i>Agyag Pipa</i>	<i>product</i>
hline/y=van klei	agyag=klei	
fajky =pijpen	pipa =pijpen	

Zijn catalogus daarentegen is weer in het Duits en Hongaars. Het voorwoord, dat geheel in het Duits geschreven is, wil ik de lezer niet onthouden; de vertaling volgt hieronder. Zijn laatste bestelkaart uit ca. 1940 is echter alleen in het Slovaaks gedrukt.

Om tegemoet te komen aan de reeds lang door mijn geachte cliëntèle gekoesterde wens, heb ik de eer mijn producten met de huidige voorbeeldtekeningen te kunnen tonen.

Ik fabriceer de volgende soorten pijpen: **zwart, gemarmerd, zonder beslag, met vernikkeld of met echt nikkelen beslag** (hoog, vlak en met koper ingelegd); pijpen **met minerale verven behandeld en vuurverguld, zonder of met echt nikkelen beslag.**

Echte Turkse pijpen (tsjiboek) in natuurlijke kleuren, zonder beslag, met draadbeslag, of met minerale kleuren behandeld, mooi rood, met echt goud vuurverguld, zonder beslag of met roodkoperen beslag.

Alle in mijn fabriek vervaardigde pijpen zijn rechts met mijn firmanaam <K. Zachar Schemnitz> of <Zachar K. Selmezbánya>, links als bijmerk met het **Schemnitzer stadswapen** gestempeld.

Al mijn uit de beroemde Schemnitzer klei vervaardigde pijpen hebben zonder uitzondering een **gepatenteerde dubbele boring**. Het gebruik van deze pijpen is zodanig, dat ze alle andere soorten pijpen in genot overtreffen, doordat ze volkomen droog roken.

C. ZACHAR
IN-SCHENNITZ-

KAROLY ZACHAR
SELMECZEN-

ZACHAR & COMP
-SCHENNITZ-

ZACHAR ES TÁRSÁ
SELMECZEN-

CARL ZACHAR
SCHENNITZ

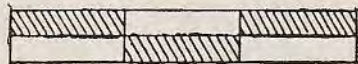
ZACHAR-K
SELMECZ

ZACHAR
SELMECZEN

ZACHAR-K
SELMECZEN

K. ZACHAR
B. STAVNICA

STAVNICKA

Afb. 7 en 8

Ik verzoek mijn geachte cliëntèle bij bestellingen nauwkeurig de nummering aan te houden en verder aan te geven of de bestelde pijpen zwart of gemarmerd moeten zijn, en met welk beslag - eenvoudig vernikkeld of met echt nikkel beslag (hoog, vlak of met koperen inleg) - en al dan niet vuurverguld, uitgevoerd moeten worden.

Maar het allerbelangrijkste was natuurlijk het merken van zijn producten. In het overzicht (*afb. 8*) wordt duidelijk, dat Zachar zich in de bijna 100-jarige productie bediend heeft van vele merkstempels. De belangrijkste is de burchttoren met aan weerszijden twee staande hagedissen, wat het stads-wapen van B. Stiaavnica is en dat altijd op de linkerzijde werd geplaatst.

Op alle door Karol Zachar gemaakte pijpen is altijd één van de afgebeelde naamstempels te vinden op de rechterzijde van de pijp. Er zijn mij slechts twee uitzonderingen bekend, nl. een met de tekst "Made in Chechoslovakia" op een laat product, en de andere met een zeer fraaie toevoeging van een paardenkop (*afb. 9*).

Overigens dient nog vermeld te worden, dat met **Schemnitz** Banská Stiaavnica wordt bedoeld, gelegen in Slovaikije, niet te verwarren met **Chemnitz**, gelegen in Saksen, voorheen Karl Marxstadt in de D.D.R.

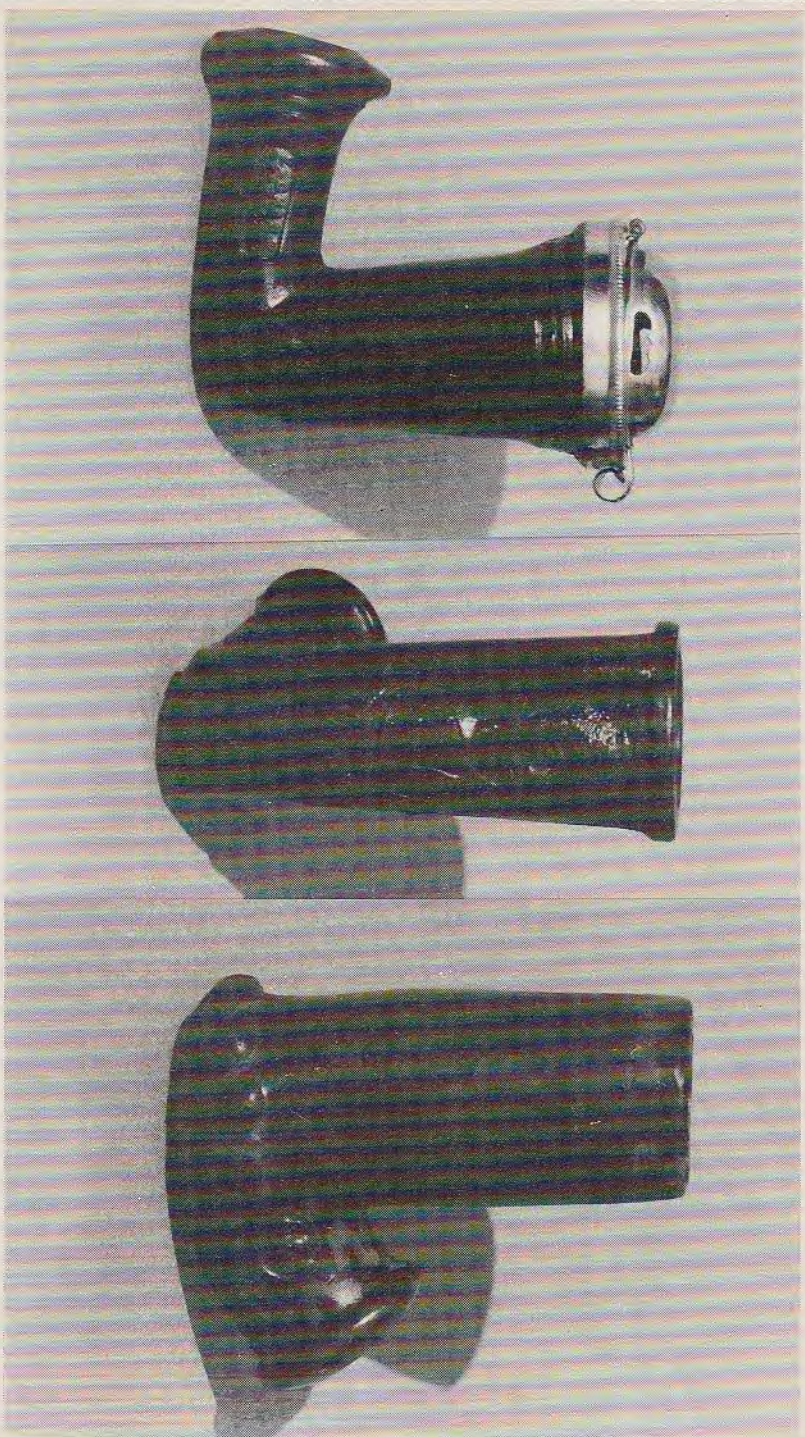
In 1891 werd Helmut Gramatik door Zachar aangetrokken als compagnon. Deze zorgde tevens voor een aanzienlijke financiële injectie.

In tegenstelling tot de rijke afwerking van de pijpen zijn de verpakkingen bepaald sober gehouden (*afb. 10*). Zachar verkocht zijn pijpen per stuk, maar ook per half en heel dozijn. De pijpen zijn afgemonteerd ("beslagen") met vernikkelde deksel, busjes en verstevigingsranden ter voorkoming van breuk bij het manchet. Van Zachar zijn mij vooralsnog geen messing of "neu silber" (alpaca) monteringen bekend. Deze onderdelen werden vanaf het begin van de 20e eeuw in de eigen fabriek gefabriceerd, wat mogelijk gemaakt werd door de eerder genoemde financiële inbreng van zijn partner Helmut Gramatik. De aanschaf van zoveel "speciaal" gesmeed gereedschap (*afb. 11*) zal hoge kosten met zich hebben meegebracht, maar bleek over de jaren toch winstgevend genoeg om ermee door te gaan, tot het bedrijf uiteindelijk stopte.

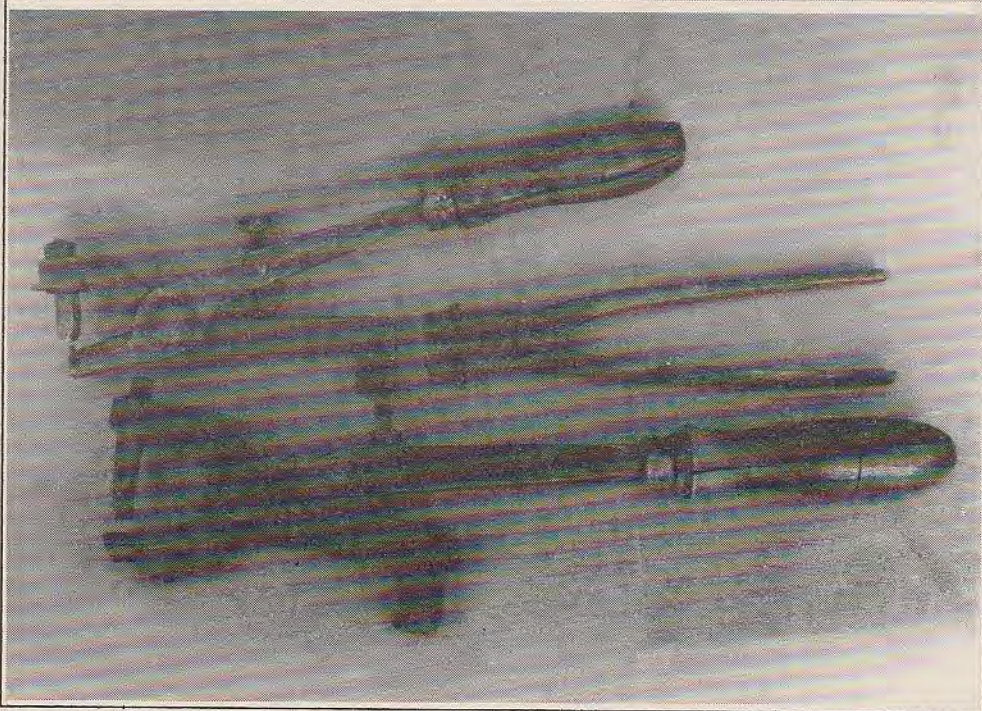
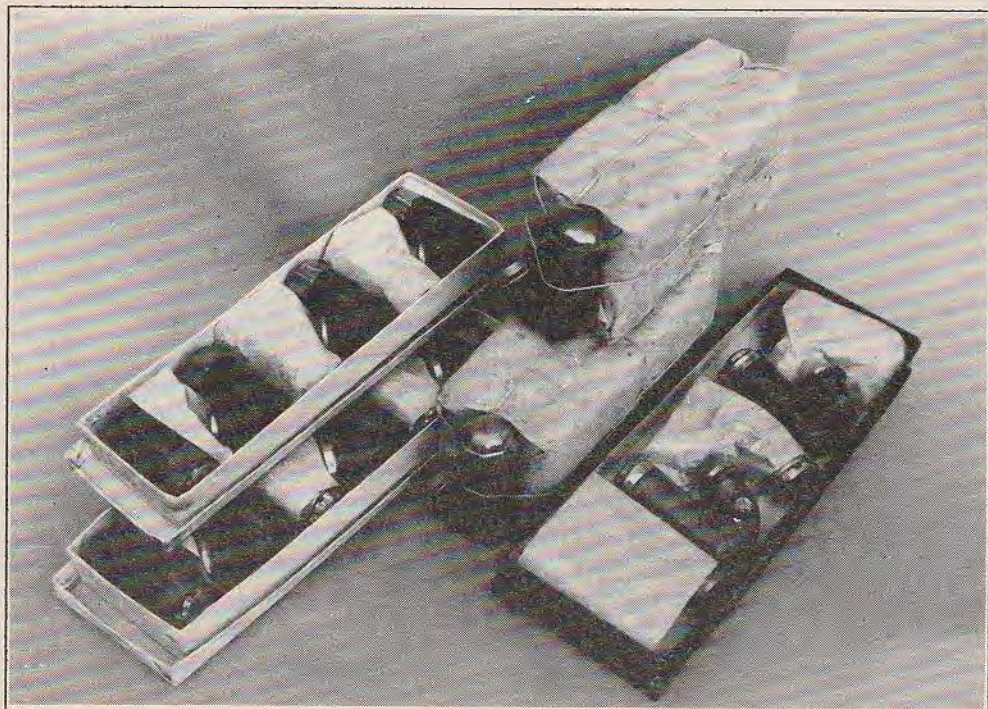
Karol Zachar stierf in 1925 en werd opgevolgd door zijn neef Rudolf Moczik. Deze zakenman heeft de zaak nog ruim 25 jaar geleid, totdat het uiteindelijk in een coöperatie werd omgezet. Zachar werkte slechts met twee kleuren klei: zwart en rood, en als variant de gemarmerde, d.w.z. een rode pijp werd zwart gemarmerd. Een enkele keer werd de pijp lila of roodbruin ge-glazuurd.

Op een onlangs aangekochte gemarmerde Zachar-pijp is een moeilijk leesbare naam te ontdekken, maar met een duidelijk jaartal: 1944. Dit zal wel een aardigheidje geweest zijn van een van de medewerkers binnen het bedrijf (*afb. 12*).

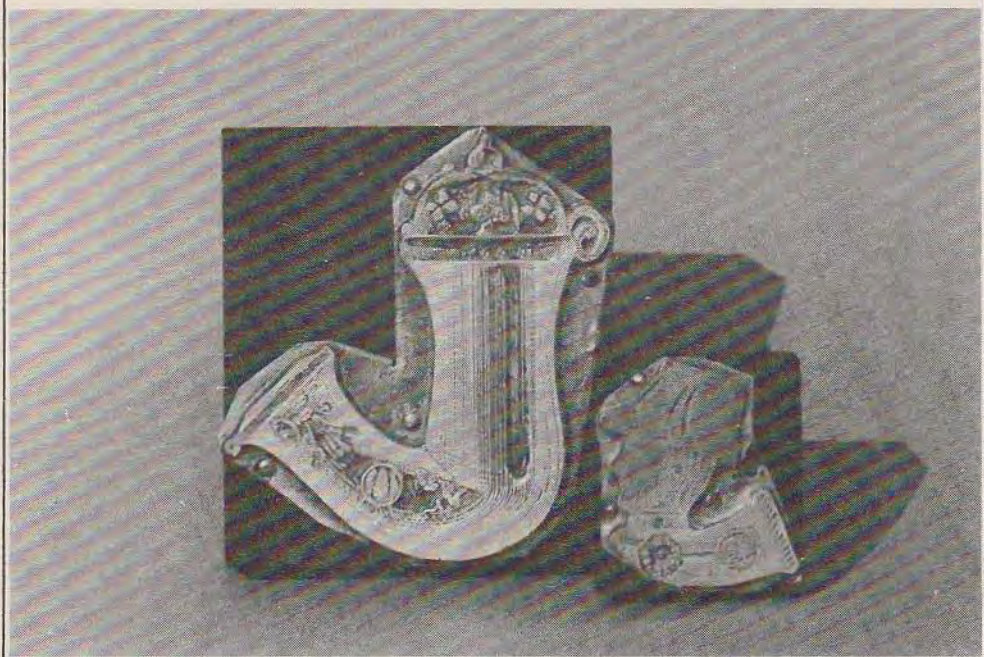
De techniek van de losse inzetstukken werd alleen gebruikt voor de herinnerings/reclame-pijpen, die op speciale bestelling vervaardigd werden. Dit

Atb. 9, 13 en 12

Afb. 10 en 11

Afb. 14 en 15

Afb.
16

drukte uiteraard de kosten enorm voor het maken van een nieuwe mal: men gebruikte tenslotte maar één mal met verschillende inzetstukken. Een fraai voorbeeld hiervan is de pijp met de afbeelding van de filosoof Petöfi Sandor, uitgevoerd in een zwarte pijp (afb. 13).

De fraaiste maar tevens kwetsbaarste zijn de samengestelde pijpen, veelal voorzien van speciale zegelopdrukken (afb. 14). De middelste van de drie afgebeelde pijpen bijvoorbeeld heeft een afbeelding van twee in elkaar geslagen handen met de tekst "Ewigkeit Brüderlichkeit" en bij de rechtse pijp, voorzien van de tekst "Glück Auf", is de marmerstructuur goed te zien. De clichés werden zoals gebruikelijk in die tijd van zink gemaakt en d.m.v. spijkertjes op houten blokjes bevestigd (afb. 15).

Het moet gezegd worden, dat het totaalbeeld van de Zachar-collectie uitblinkt door perfectie in vorm en afwerking, en nog niet eerder hebben we ons zo'n compleet beeld kunnen vormen van een Oost-Europese pijpenmaker.

BRONNEN

1 Duuren, Lodewijk van. Zoetermeer. Brief d.d. 26-2-1994, verf. reclamemateriaal.

2 Holcik, Stefan. Tatra Bratislava 1984, pag. 72,94,98.

3 Mansveld, Ron. PKN XV,59.

4 Stanislav, Josef. Clay pipe making in Banská Stavnica Schemnitz pipe, The Pipe Year Book 1996, Academie Internationale de la Pipe, Paris.

5 Zbornik. Slovenského Banského Muzea 9. Rocnik 9, 1979, pag. 245/278

Alle foto's behalve afb. 16 zijn van de hand van Arjan de Haan, Hilversum